

รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417 – 2476¹

THE SIAMESE STATE AND LANNA, 1874 – 1933¹

เหื้ออ่อน ขว้ทองเหียว* จุฬิตพงศ์ จุฬารัตน์
Nuaon Khrouthongkhieo*, Julispong Chularatana

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Department of History, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand.

*Corresponding author, E-mail: lekkhrouthongkhieo@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามและล้านนา พ.ศ. 2417–2476 ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามกับล้านนาจากรัฐประเทศราชมาเป็นส่วนหนึ่งในพระราชอาณาเขตเป็นกระบวนการหนึ่งของการสร้างรัฐชาติโดยมีปัจจัยสำคัญคือการล้าหลังอาณาเขตของชาติตะวันตก แต่จากการปรับตัวของชนชั้นนำสยามในการเรียนรู้วิธีการจัดการปกครองของเจ้าอาณานิคม ทำให้รัฐสยามใช้วิธีการที่คล้ายคลึงกันนี้ผนวกล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐวิธีการดังกล่าว ได้แก่ การออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย การส่งข้าหลวงขึ้นไปกำกับราชการ การเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษีอากรเพื่อนำมาใช้สร้างระบบราชการสยาม การทำแผนที่และสำมะโนครัว พัฒนาการสื่อสารและการคมนาคมแบบสมัยใหม่ การวางรากฐานการศึกษาและควบคุมสถาบันสงฆ์ ส่งเสริมการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารี โดยสยามได้นำวิธีการแบบรัฐจารีตมาใช้ควบคู่กันไป ได้แก่ การสร้างสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเจ้าเมืองเชียงใหม่

ผลจากการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากกลุ่มอำนาจท้องถิ่นทั้งการจับอาวุธขึ้นสู้ในลักษณะของกบฏและการใช้ความเชื่อดั้งเดิมเป็นพลังทางสังคมเพื่อต่อต้านอำนาจของสยาม นอกจากนี้ความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างไทยเหนือและไทยใต้ และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทำให้ล้านนายังคงขาดความจงรักภักดีต่อสยามพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองล้านนาใหม่ให้แตกต่างไปจากสมัยก่อนหน้าอย่างชัดเจนโดยใช้ลัทธิชาตินิยมของตะวันตกผ่านสิ่งพิมพ์ การจัดการศึกษา และกิจกรรมเสือป่า เพื่อปลูกฝังให้คนล้านนารู้สึกถึงความเป็นไทยร่วมกับส่วนกลาง รวมทั้งมีนโยบายดูแลทุกข์สุขและการทำมาหากินของราษฎร และเพิ่มความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างกรุงเทพฯ และล้านนา อีกทั้งการเสด็จประพาสสมณทลพายัพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการย้ำให้คนล้านนาเห็นว่าอำนาจสูงสุดในการปกครองอยู่ที่กษัตริย์สยามมิใช่บรรดาเจ้านายอีกต่อไป

คำสำคัญ: รัฐสยาม ล้านนา รัฐชาติ พ.ศ. 2417–2476

¹ส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2553

Abstract

This research examines the relationships between the Siamese state and Lanna from 1874 to 1933. The outcomes of the research show that the change of Lanna's status as Siam dependency into that as an integral part of the Siamese kingdom was part of the process of Siamese nation state building and resulted from western colonialism. However learning and adapting colonial management from the western colonizers themselves, the Siamese state applied the similar methods to annex Lanna into it. These methods include legislation and law enforcement; administration by commissioners from the center; revenue collection to serve the establishment of Siamese bureaucracy in Lanna; mapping and consensus; modern communication and transportation, control of education and monastic institutions, and promotion of missionary work. Parallely, Siam still maintained the traditional method of forging kinship with the ruling elite of Chiang Mai. The changes in the Siamese-Lanna relation during the reign of King Chulalongkorn resulted in the resistance from the local power in the form of violence rebellion and the use of traditional beliefs to counter Siam's influence. Furthermore, there were the emotional divide between Northern Thai and Southern Thai as well as the lack of loyalty to Siam among diverse ethnics in Lanna. Consequently, King Vajiravudh formulated a the different policy for the administration of Lanna. The Siamese tried to introduce the sense of being Thai to the Lanna people through printed media, education, and "Sua Pa" Scout activities. It also began to care for the social and economic life of the Lanna people as well as to increase the trade relations between Bangkok and Lanna. Last but not least, the royal visit of King Prachatiwok to Monthon Phayap demonstrated to the people of Lanna the supreme power of the Siamese King which had replaced that of the Lanna ruling elite.

Keywords: Siamese State, Lanna, Nation-State, 1874-1933

บทนำ

“...นครเชียงใหม่เคยเป็นเอกราชมีอิสระมาแต่โบราณ แต่ถ้าดูตามประวัติศาสตร์อย่างละเอียดแล้ว พลเมืองคงเป็นชาติไทยอย่างเดียวกันหาได้เป็นลาวอย่างบางคนเข้าใจไม่คือต่างเป็นคนไทยนั่นเอง แต่หากต่างฝ่ายต่างแยกกันอยู่นานเข้าภาษาที่พูดและขนบธรรมเนียมประเพณีก็ต่างกันไปบ้างและพลเมืองเชียงใหม่หาได้เข้าใจว่าตัวเป็นลาวไม่ คงถือตัวว่าเป็นชาติไทยอยู่ตลอดมา ยิ่งในเวลานี้ถ้ามีผู้ใดเรียกขานเขาว่าเป็นลาว เขาจะมีความน้อยใจเป็นที่สุด เพราะเขาถือตัวว่าเป็นไทยแท้หรือไทยเดิมเป็นต้นสกุลไทยในภาคอื่นๆ...ส่วนความรู้สึกของประชาชนชาติ

ไทยนั้นเล่า ถึงแม้จะมีคนแก่เฒ่าคิดว่าเป็นไทยเหนือและไทยใต้อยู่บ้างก็ตาม แต่คนส่วนมากไม่ได้ถืออย่างนั้นเลย ต่างก็รู้สึกตัวว่าเป็นไทยแท้เป็นของประเทศสยาม มีความรักชาติไม่ยิ่งหย่อนกว่าคนไทยในภาคอื่นๆ...”[1]

ถ้อยคำดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของปาฐกถาทางวิทยุกระจายเสียงของผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2477 เป็นการแนะนำจังหวัดและพลเมืองของตนผ่านวิทยุกระจายเสียงซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สยามเพิ่งนำเข้ามาในต้นทศวรรษที่ 2480 ทำให้คนต่างพื้นที่ได้รับรู้ข่าวสารร่วมกัน

หลังจากสยามเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. 2475 สิ่งทีคณะราษฎรให้ความสำคัญอย่างมากคือการที่สยามต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบ่งแยกมิได้ แม้ว่าจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองสำคัญของล้านนาได้รับการผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยามตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ยังคงมีความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างไทยและลาวหรือไทยใต้กับไทยเหนือ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการรวมชาติ จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรยังตระหนักว่าล้านนาหรือมณฑลพายัพในขณะนั้นอาจแยกตัวเป็นอิสระจึงได้มีการเชิญตัวเจ้าแก้ววรวรัฐ เจ้าเมืองเชียงใหม่ลงมาที่กรุงเทพฯ โดยมีคณะราษฎรทั้งคณะให้การต้อนรับที่สถานีรถไฟหัวลำโพงและส่งตำรวจรักษาเนื่องจากมีข่าวลือว่าเชียงใหม่ไม่ยอมขึ้นกับกรุงเทพฯ [2] การกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นว่านโยบายทางการปกครองที่รัฐสยามใช้กับล้านนาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420-2480 สยามเองก็ยังไม่แน่ใจว่าล้านนาจะถูกกลืนเข้าสู่รัฐสยามได้อย่างสมบูรณ์หรือไม่

ทั้งนี้ เนื่องมาจากในอดีตล้านนาเคยเป็นดินแดนที่เป็นอิสระและมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานของตนเอง ในช่วงที่ล้านนาถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามนี้เป็นช่วงเวลาสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากความสัมพันธ์แบบรัฐจารีตมาสู่รัฐสมัยใหม่ซึ่งมีลักษณะการบริหารแบบรวมศูนย์โดยมีปัจจัยสำคัญจากอาณานิคมตะวันตก งานศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาส่วนใหญ่มักอธิบายว่าปัจจัยจากอาณานิคมตะวันตกเป็น “การคุกคาม” จนทำให้รัฐสยามต้องเร่งผนวกล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ [3] โดยสามารถทำได้สำเร็จภายหลังการสถาปนาระบบมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2442 และการปราบกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ใน พ.ศ. 2445 การอธิบายในลักษณะดังกล่าวผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตไว้ดังนี้

หนึ่ง ปัจจัยจากอาณานิคมตะวันตกนั้นไม่ได้เป็นเพียงการคุกคาม แต่ได้กลายเป็นต้นแบบทั้งในด้านแนวคิดและวิธีการซึ่งชนชั้นนำสยามนำมาปรับใช้กับล้านนา ทั้งนี้ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการเสด็จประพาสต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. 2413-2415 เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่จะมีการลงนามในสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 1 ใน พ.ศ. 2417 ซึ่งนับเป็นก้าวแรกของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์จากรัฐประเทศราชมาสู่การปกครองแบบพระราชอาณาเขต การเปลี่ยนแปลงแนวคิดด้านความสัมพันธ์ดังกล่าวสยามได้เลียนแบบวิธีคิดของอังกฤษซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมในขณะนั้น โดยมองว่าการดำรงอยู่แบบรัฐจารีตของล้านนาเป็นความล้มหลังป่าเถื่อน ด้วยวิธีคิดดังกล่าวทำให้สยามต้องปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน และแข่งขันกับเจ้าอาณานิคมในการผนวกล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ

สอง การกำเนิดรัฐแบบใหม่ที่มีลักษณะการบริหารแบบรวมศูนย์เช่นสยามในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 นี้ จำเป็นต้องใช้วิธีการบางอย่างในการสลายอำนาจท้องถิ่นเพื่อดึงเอาทรัพยากรและผู้คนมาเป็นของรัฐส่วนกลาง กรณีของล้านนาที่มีรูปแบบการปกครองและระบบเศรษฐกิจเป็นของตนเอง สยามใช้วิธีผสมกันระหว่างวิธีการของเจ้าอาณานิคมและธรรมเนียมแบบรัฐจารีตวิธีการของเจ้าอาณานิคมได้แก่การบังคับใช้สนธิสัญญา การออกกฎหมายและบังคับใช้กฎหมายจากส่วนกลาง การตั้งตำแหน่งที่เรียกว่า “ข้าหลวง” เป็นการถาวรประจำที่เมืองสำคัญๆ ในล้านนาเพื่อควบคุมดูแลผลประโยชน์ของตน โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง การทำแผนที่เพื่อประกาศเขตแดนแข่งขันกับเจ้าอาณานิคม การตั้งอำนาจการจับกับภาษีเพื่อนำมาเลี้ยงระบบข้าราชการสยาม ฯลฯ วิธีการตามธรรมเนียมแบบรัฐจารีตคือ การส่วยเจ้าชายชั้นสูงมาอยู่ใน

ราชสำนักสยามและการประกาศตนเป็นผู้มีอารยธรรมเหนือกว่าโดยการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โดยวิธีการที่สยามใช้ผนวกล้านนาในฐานะศึกษาส่วนใหญ่มุ่งอธิบายขั้นตอนและวิธีการทางด้านการจัดการปกครอง ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น รวมทั้งผลสำเร็จของการจัดการ [4] ในงานศึกษานี้ผู้วิจัยจึงต้องการนำเสนอให้เห็นว่าวิธีการเหล่านั้นสัมพันธ์กับวิธีการของเจ้าอาณานิคม โดยสยามนำมาปรับใช้ผสมกับวิธีการแบบรัฐจารีต ซึ่งเป็นประเด็นที่ยังไม่มีการศึกษาและวิเคราะห์อย่างชัดเจนมาก่อน

สาม งานศึกษาส่วนใหญ่มองว่าภายหลังการปฏิรูปการปกครองด้วยการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลในล้านนาตั้งแต่ พ.ศ. 2442 และภายหลังการปราบกบฏเงี้ยวใน พ.ศ. 2445 ล้านนาได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามโดยสมบูรณ์ และนโยบายในการจัดการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว [5] แต่จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่าแนวคิดและวิธีการของรัฐสยามในสมัยดังกล่าวเปลี่ยนไปเนื่องจากการปฏิรูปในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นการปรับโครงสร้างการปกครองของรัฐให้เป็นรัฐสมัยใหม่ที่เรียกว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิ [6] ทำให้ได้มาซึ่ง “พื้นที่” และ “อำนาจการบริหาร” แต่สำหรับคนยังคงขาด “จิตสำนึกร่วมชาติ” ดังพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า การปฏิรูปต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทำไว้นั้นเป็นเพียงการปฏิรูปโครงสร้างทางการปกครองให้ดีขึ้นเท่านั้น แต่มิได้แก้ปัญหาคาชาความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลกับประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกันเอง สมัยของพระองค์จึงมีนโยบายสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมโดยการ

ใช้ลัทธิชาตินิยม [7] ดังที่ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าแนวคิดของรัฐที่มีต่อประชากรในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนไปจากเดิมคือให้ความสำคัญกับ “คน” ในฐานะหน่วยการผลิตที่สามารถเพิ่มรายได้ให้กับรัฐ ดังนั้นจึงมีการนำเอาแนวคิดเรื่องชาติและหน้าที่ของคนในชาติมาใช้เพื่อสร้างการรวมชาติ [8]

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า ภาพของการผนวกล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเป็นไปอย่างราบรื่น แต่ในความเป็นจริงยังมีอุปสรรคบางประการในการจัดการปกครอง ตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ. 2456 มีความวุ่นวายเกี่ยวกับคนกลุ่มน้อยในล้านนากรณีเจ้าพม่าชื่อเม่งกุนกล่อมชาวพม่าในล้านนาให้เข้ายึดโรงพักในเมืองเชียงใหม่เพื่อรวบรวมอาวุธและกำลังคนใช้ขับไล่อังกฤษในพม่า กรณีดังกล่าววงสุลอังกฤษได้กำชับให้ฝ่ายสยามดูแล แม้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นจริง แต่ก็พบหลักฐานเป็นเอกสารพิมพ์แจกจ่ายให้กับบรรดาพ่อค้าไม้ชาวพม่าในล้านนารวมทั้งมีข่าวว่ามีการเกลี้ยกล่อมให้เจ้าเมืองลำพูนเข้าร่วมด้วย [9] จากเหตุการณ์ดังกล่าวเห็นได้ว่าการปฏิรูปล้านนาที่ผ่านมาเป็นการได้มาซึ่งพื้นที่และอำนาจในการบริหารเท่านั้น ในขณะที่คนหลากหลายชาติพันธุ์ในล้านนายังไม่มีความรู้สึกเป็นชาติไทยร่วมกันกับส่วนกลาง

ตัวอย่างอีกประการหนึ่งได้แก่รายงานการเสด็จตรวจราชการของกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งเสด็จขึ้นไปตรวจราชการมณฑลพายัพ พ.ศ. 2461 ทรงบันทึกไว้ว่า “...ในส่วนทางราชการนั้นห้ามมิให้มีการใช้คำว่า ลาว ให้เรียกไทยเพราะต้องการจงใจให้คนพ่ายรู้สึกว่าเป็น *ส่วนหนึ่งของชาติ* เลิกเป็นประเทศราชเท่ากับ *โคโลนี* ของฝรั่งนั้นเสีย...” [10] (ขีดเส้นใต้โดยผู้วิจัย) ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าวิถีคิดของกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถมองระบบประเทศราชว่าเท่ากับระบบอาณานิคม ในขณะที่วิธีการที่รัฐสยาม

ปฏิบัติต่อลัทธิลัทธิจะคล้ายคลึงกับระบบอาณานิคมของตะวันตกมากกว่าลัทธิมองว่าเป็นการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชาติ

จากตัวอย่างดังกล่าวเห็นได้ว่าหลังจากที่ลัทธิลัทธิเข้าสู่ระบบเทศบาลราว 15 ปี ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ การขาดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกของข้าราชการสยามที่ถูกส่งไปจากส่วนกลางและความรู้สึกของคนลัทธิลัทธิที่มีต่อข้าราชการสยาม ดังนั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงต้องมีนโยบายบางอย่างเพื่อจัดความรู้สึกแบ่งแยกเหล่านี้ซึ่งเป็นที่มาของลัทธิชาตินิยมในสมัยของพระองค์

โดยทั่วไปงานศึกษาลัทธิชาตินิยมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมักได้รับการอธิบายว่าเป็นสิ่งที่ผลิตขึ้นมาเพื่อต่อต้านคนจีน ในกรณีของลัทธิลัทธิเชื่อว่าแนวคิดดังกล่าวมีผลในทางปฏิบัติเช่นกัน ตัวอย่างจากรายงานของพระยาศึกษาสมบูรณที่ขึ้นไปตรวจราชการมณฑลพายัพใน พ.ศ. 2456 ได้สรุปสภาพความเป็นไปเกี่ยวกับงานด้านการศึกษาไว้ว่า “...ระเบียบการสอนและการโรงเรียนยังอ่อนอยู่มากเพราะขาดคนทำ ครู ตลอดจนถึงเจ้าหน้าที่ก็ยังไม่ใคร่เหมาะ ที่บกพร่องเป็นข้อสำคัญนั้นคือการขาดการสอนให้คนไทยได้จริงๆ คือยังไม่ทราบว่ามีใครเป็นเจ้าอันสูงสุด และควรปฏิบัติอย่างไรต่อท่าน...” [11] (ขีดเส้นใต้โดยผู้วิจัย) แสดงให้เห็นว่า แม้ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความเข้าใจของคนลัทธิลัทธิทั่วไปยังไม่แน่ใจว่าจะต้องเคารพใครว่ามีอำนาจสูงสุดระหว่างเจ้าผู้ครองนครหรือพระมหากษัตริย์ของสยาม จากตัวอย่างคำรายงานนี้ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างการปกครองและระบบราชการแบบใหม่ที่รัฐสยามได้สถาปนาขึ้นนั้นยังไม่สามารถเข้าถึงคนได้ทุกระดับ จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวผลของการผนวกลัทธิลัทธิที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องถึง 2 รัชกาลน่าจะสำเร็จด้วยดี แต่พบว่ามีอุปสรรคในการรวมคนลัทธิลัทธิเข้ามาเป็น

ส่วนหนึ่งของรัฐเพราะในสมัยของพระองค์ยังคงมีความพยายามเปลี่ยนคนลัทธิลัทธิให้เป็นไทย [12] และพยายามลบภาพความเป็น “ลาว” ออกจากคนลัทธิลัทธิในการรับรู้ของคนสยาม [13] จากตัวอย่างดังกล่าวผู้วิจัยจึงต้องการชี้ให้เห็นว่าแนวคิดของรัฐสยามในการผนวกลัทธิลัทธิเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐมีความต่างออกไปในแต่ละช่วงเวลาซึ่งส่งผลต่อวิธีดำเนินการที่ต่างกันออกไป

สี่ งานศึกษาประวัติศาสตร์ลัทธิลัทธิส่วนใหญ่มักกล่าวถึงปฏิกริยาการแสดงออกถึงความไม่พอใจในการที่รัฐสยามเข้าไปจัดการปกครองในลัทธิลัทธิในรูปของกบฏครั้งสำคัญๆ เช่น กบฏของพระยาผาบสงครามใน พ.ศ. 2435 กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พ.ศ. 2445 โดยมีกบฏอธิบายถึงสาเหตุของกบฏเงี้ยวว่าเกิดจากการที่เจ้านายลัทธิลัทธิสูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจ [14] ในที่นี้ผู้วิจัยเสนอเพิ่มเติมว่ากบฏเงี้ยวที่เกิดขึ้นนั้นมิได้มีอยู่เฉพาะในเมืองแพร่ พ.ศ. 2445 เท่านั้น แต่มีความต่อเนื่องในหัวเมืองอื่นๆ เช่น เมืองเชียงราย เมืองเชียงของ ใน พ.ศ. 2448 และเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในลัทธิลัทธิที่การปฏิกริยาโครงสร้างการปกครองของรัฐสยามไม่สามารถเข้าถึงได้

อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการแสดงออกถึงความไม่พอใจของคนลัทธิลัทธิไม่ได้ปรากฏในรูปของกบฏเสมอไป แต่ยังคงแสดงออกในรูปแบบอื่นๆ ตัวอย่างเช่น

- กรณีครูบาศรีวิชัย นับเป็นความขัดแย้งระหว่างแนวคิดแบบดั้งเดิมทางพุทธศาสนาของคนลัทธิลัทธิกับแนวคิดในการรวมศูนย์อำนาจเพื่อเสริมอุดมการณ์แบบรัฐชาติโดยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการตราพระราชบัญญัติการปกครองสงฆ์ ร.ศ.121 (พ.ศ. 2445) โดยมุ่งเน้นว่า “ทุกวันนี้การปกครองข้างฝ่ายพระราชอาณาจักร ก็ได้ทรงพระราชดำริแก้ไขและจัดตั้งแบบแผนการปกครองให้เรียบร้อยเจริญดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นหลายประการแล้ว และฝ่ายพุทธจักรนั้นการปกครองสงฆ์มณฑล

ย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระศาสนา และประโยชน์ในความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย...” [15] พระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองสงฆ์ใหม่ ซึ่งเป็นการรวมศูนย์อำนาจให้ขึ้นกับมหาเถรสมาคม เมื่อมีการประกาศใช้ในล้านนาจึงมีปฏิกริยาแสดงออกถึงการไม่ยอมรับพระราชบัญญัตินี้ กรณีของครูบาศรีวิชัยเป็นตัวอย่างของความขัดแย้งที่เห็นได้อย่างชัดเจน

อนึ่ง พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 นอกเหนือไปจากการมุ่งจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้ขึ้นกับส่วนกลางแล้วยังเป็นหนึ่งในวิธีการเปลี่ยนแปลงรากฐานของสังคมล้านนาที่สำคัญโดยเฉพาะสถาบันสงฆ์และระบบการศึกษา ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับจากการเสด็จประพาสยุโรปใน พ.ศ. 2440 ทรงมองเห็นความจำเป็นเร่งด่วนในการปฏิรูปการศึกษา พระองค์ไม่ทรงพอพระทัยงานของกระทรวงธรรมการ ดังนั้นจึงมอบหมายงานด้านการศึกษาในเขตท้องถิ่นต่างๆ ให้คณะสงฆ์รับผิดชอบ ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงรวมคณะสงฆ์ และจัดองค์กรใหม่ด้วยอำนาจของกฎหมาย การที่พระสงฆ์ล้านนาเคยมีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนและจิตวิญญาณ รวมทั้งมีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ทั้งโลกและทางธรรมอย่างอิสระภายใต้ระบบ “หัวหมวดวัด” และ “หมวดอุโบสถ” เมื่อองค์กรสงฆ์ในล้านนาถูกปรับโครงสร้างใหม่และได้รับการกำหนดบทบาทให้มีหน้าที่ต่างไปจากเดิมจนทำให้สถานภาพของพระสงฆ์เปลี่ยนแปลงไปจนเกิดปฏิกริยาดังกล่าว

ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การขยายตัวของธรรมยุติกนิกายเข้าสู่ล้านนา โดยพบว่าช่วงเวลาที่กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ข้าหลวงพิเศษต่างพระองค์ ทรงขึ้นไปจัดราชการในล้านนา พ.ศ. 2427 ทรงส่งสามเณรคำปิงมาศึกษาที่กรุงเทพฯ โดยบวชแปลงเป็นธรรมยุติกนิกาย เมื่อศึกษา

เล่าเรียนจนสอบได้เปรียญ 4 ประโยค และเดินทางกลับเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2439 ประจำอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง ซึ่งต่อมาวัดดังกล่าวได้กลายเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตินับตั้งแต่นั้น [16] ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าธรรมเนียมปฏิบัติที่นิกายนี้ได้กลายเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของรัฐในการสลายอำนาจท้องถิ่นในอีกรูปแบบหนึ่ง ดังนั้นการขยายตัวของธรรมยุติกนิกายเข้าไปในล้านนาจึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ควรวิเคราะห์เพิ่มเติม

กรณีการก่อตัวของกระแสไทยเหนือ-ไทยใต้และคนเมือง มีนักวิชาการตั้งข้อสังเกตว่าการที่คนล้านนาเรียกตนเองว่าเป็น “คนเมือง” เป็นอีกปฏิกริยาหนึ่งของความไม่พอใจของคนล้านนาที่มีต่อรัฐสยาม [17] เนื่องจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คนล้านนาถูกเรียกว่า “ลาว” ซึ่งคำเรียกดังกล่าวมีนัยยะการดูถูกร่วมด้วยจากการที่รัฐสยามส่งข้าหลวงขึ้นมาจากช่วยชำระคดีความที่เกี่ยวกับคนในบังอังกฤษเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2417 พระนรินทรราชเสนี ปลัดบัญชีกรมพระกลาโหม ถูกส่งมาเป็นข้าหลวงสามหัวเมืองซึ่งได้แก่ เมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง และเมืองลำพูน รัฐสยามเรียกหัวเมืองทั้งสามว่า “หัวเมืองลาวเฉียง” พระนรินทรราชเสนีจึงดำรงตำแหน่ง “ข้าหลวงประจำหัวเมืองลาวเฉียง” ดังนั้นผู้คนในล้านนาจึงกลายเป็น “คนลาวเฉียง” อย่างเป็นทางการ ผู้วิจัยเสนอว่าปฏิกริยาการแบ่งแยกของคนพื้นเมืองที่เรียกตนเองว่าเป็นไทยเหนือและเรียกคนกรุงเทพฯเป็นไทยใต้นี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่รัฐสยามขึ้นไปผนวกล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐและการเรียกตนเองของคนล้านนาว่า “คนเมือง” นี้เป็นการตอบโต้การถูกเรียกอย่างดูถูกว่าเป็น “ลาว” การศึกษาที่มาของคำเรียกดังกล่าวจึงมีความน่าสนใจเช่นกัน

กรณีพระราชชายาเจ้าดารารัศมี การที่พระองค์ทรงรักษาเอกลักษณ์ความเป็นล้านนามิเมื่อประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เช่น การพูดภาษาพื้นเมือง การแต่งกาย การทรงดนตรี

แบบพื้นเมือง ฯลฯ ผู้วิจัยเสนอว่าสิ่งเหล่านี้คือ ปรากฏิริยาที่พระองค์ทรงแสดงออกถึงความไม่พอใจ ต่อการปฏิรูปล้านนา แม้ว่าจะไม่ใช่อุปกรณ์ จากคนล้านนาในพื้นที่โดยตรงแต่แสดงให้เห็น ความเป็นตัวแทนของคนล้านนาที่เข้ามาอยู่ใน ศูนย์กลางอำนาจ งานศึกษาเกี่ยวกับพระราชชายา เจ้าดารารัตน์โดยทั่วไปมักอธิบายว่าการที่พระองค์ เข้ามาถวายงานในกรุงเทพฯ เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างสยามกับล้านนา และการ ดำเนินกลยุทธ์ทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการผูกสัมพันธ์ภาพ กับเชียงใหม่ด้วยการหมั้นหมายกับพระราชชายา เจ้าดารารัตน์ทำให้ล้านนายังคงเป็นส่วนหนึ่งของ ประเทศไทยทุกวันนี้ [18]

กรณีของพระราชชายาเจ้าดารารัตน์ที่เข้ามาอยู่ในราชสำนักสยามตั้งแต่ พ.ศ. 2429 ซึ่งเป็นช่วงแรกๆ ของการที่รัฐสยามเข้าไปเปลี่ยนแปลง โครงสร้างการปกครองในล้านนา สถานะของ พระราชชายาเจ้าดารารัตน์จึงมีความหมายมากกว่า การอยู่รับราชการฉลองพระเดชพระคุณทั่วไป เมื่อเจ้าอินทวิชยานนท์ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. 2440 พระราชชายาเจ้าดารารัตน์ไม่ได้เสด็จกลับเมือง เชียงใหม่เพื่องานพระศพแต่อย่างใด เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า อยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปและการปฏิรูปล้านนายัง ไม่เรียบร้อย จนกระทั่ง พ.ศ. 2451 พระราชชายา เจ้าดารารัตน์ทรงได้รับพระบรมราชานุญาตให้เสด็จ กลับล้านนาเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นเวลาที่ล้านนา เข้าสู่ระบบมณฑลเทศาภิบาลและการสลายอำนาจ ทางการเมืองและเศรษฐกิจของกลุ่มเจ้านายท้องถิ่น ได้ผลระดับหนึ่งแล้ว และงานศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้ กล่าวถึงบทบาทที่แท้จริงของพระองค์ในการเป็น ตัวแทนของทั้งกรุงเทพฯ และล้านนาว่ามีผลต่อ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ และล้านนาอย่างไร

กล่าวโดยสรุปคือ การศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐสยามกับล้านนาในช่วง พ.ศ. 2417 - 2476 นี้มีความเปลี่ยนแปลงไปโดยมีปัจจัยสำคัญมาจาก

อาณานิคมตะวันตกทำให้รัฐสยามต้องเร่งเปลี่ยน ความสัมพันธ์จากรัฐประเทศราชมาเป็นส่วนหนึ่งในพระราชอาณาเขต โดยสยามได้ปรับใช้แนวคิด และวิธีการของเจ้าอาณานิคมผสมกับวิธีการแบบ รัฐจารีตเพื่อสลายอำนาจท้องถิ่นด้วยการดึงเอา คนและทรัพยากรให้เป็นของรัฐส่วนกลาง และสร้างระบบราชการให้เป็นเครื่องมือในการรวม ศูนย์อำนาจของรัฐ ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยต้องการ นำเสนอให้เห็นถึงแนวคิดและวิธีการของรัฐสยาม ที่ใช้กับล้านนาในแต่ละช่วงเวลา ปัญหาที่ตามมาจากรี การดังกล่าว รวมทั้งอธิบายปรากฏิริยาของคนล้านนา ต่อการถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยาม และล้านนา พ.ศ. 2417-2476
2. เพื่อศึกษาแนวคิดของชนชั้นนำสยามที่ ส่งผลต่อวิธีการในการรวมล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม
3. เพื่อศึกษาปรากฏิริยาของคนล้านนาต่อ การรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ โดยการวิจัยเอกสารชั้นต้น ทั้งเอกสารราชการ จากกระทรวงต่างๆ พระราชหัตถเลขา รายงาน ของนักเดินทางและบันทึกของชาวต่างประเทศ ที่ได้เข้ามาบริหารราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งสิ่งพิมพ์ในสมัย รัชกาลที่ 5-7 และศึกษาจากเอกสารชั้นรอง ที่เกี่ยวกับล้านนา ความสัมพันธ์ระหว่างสยาม และล้านนา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยดังกล่าวเพื่อทำความเข้าใจถึงภูมิหลังและบริบททางประวัติศาสตร์ จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์ ตีความและนำเสนอในแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามกับล้านนาจากรัฐประเทศราชมาเป็นส่วนหนึ่งในพระราชอาณาเขตเป็นกระบวนการหนึ่งของการสร้างรัฐชาติ โดยมีปัจจัยสำคัญจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก วิธีการที่ชนชั้นนำสยามใช้ผนวกล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ ได้แก่ การออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย การส่งข้าหลวงกำกับราชการโดยตรง การเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษีอากรเพื่อนำมาใช้สร้างระบบราชการสยาม การทำแผนที่และสำมะโนครัว พัฒนาการสื่อสารและการคมนาคมแบบสมัยใหม่ การวางรากฐานการศึกษาและควบคุมสถาบันสงฆ์ ส่งเสริมการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารี โดยสยามได้นำวิธีการแบบรัฐจารีตมาใช้ควบคู่กันไป ได้แก่ การสร้างสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้เกิดปฏิกริยาต่อต้านจากกลุ่มอำนาจท้องถิ่นทั้งการจับอาวุธขึ้นสู้ในลักษณะของกบฏและการใช้ความเชื่อดั้งเดิมเป็นพลังทางสังคมเพื่อต่อต้านอำนาจของสยาม นอกจากนี้ความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างไทยเหนือและไทยใต้ และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทำให้ล้านนายังคงขาดความจงรักภักดีต่อสยาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองล้านนาใหม่ให้แตกต่างไปจากสมัยก่อนหน้า โดยใช้ลัทธิชาตินิยมของตะวันตกผ่านสิ่งพิมพ์ การจัดการศึกษา และกิจกรรมเสือป่า เพื่อปลูกฝังให้คนล้านนารู้สึกถึงความเป็นไทยร่วมกันกับส่วนกลาง โดยเฉพาะการเสด็จประพาสมณฑลพายัพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการย้ำให้คนล้านนาเห็นว่าอำนาจสูงสุดในการปกครองอยู่ที่กษัตริย์สยามมิใช่บรรดาเจ้านายอีกต่อไป

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417-2476 พบว่า ในสมัยก่อนหน้า ล้านนามีฐานะเป็นประเทศราชของสยาม มีหน้าที่ในการป้องกันพระราชอาณาเขตและถวายเครื่องราชบรรณาการทุก 3 ปี จากธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและล้านนามีน้อยมาก โดยสยามเองแทบไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง สังคมและเศรษฐกิจ

เมื่อสยามเซ็นสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 ซึ่งเป็นการเปิดเสรีทางการค้าและให้สิทธิทางการศาลกับคนในบังคับต่างประเทศส่งผลให้ชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายมากขึ้น ประกอบกับการที่พม่าแพ้สงครามกับอังกฤษ โดยอังกฤษยึดพม่าตอนใต้ไว้ได้ทำให้พื้นที่บางส่วนของล้านนามีอาณาเขตติดกับอาณานิคมของอังกฤษ อังกฤษได้ขยายธุรกิจการค้าไม้เข้ามาในล้านนา โดยมีบริษัทค้าไม้ขนาดใหญ่ได้เข้ามาขอทำสัมปทานป่าไม้กับบรรดาเจ้านายตามเมืองต่างๆ โดยไม่ผ่านความเห็นชอบของสยามเนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาและสยามเป็นเพียงรัฐประเทศราชซึ่งสยามไม่ได้มีอำนาจทางการปกครองเหนือล้านนาอย่างแท้จริง

ในต้นทศวรรษที่ 2410 เริ่มมีข้อร้องเรียนมายังกงสุลอังกฤษเกี่ยวกับข้อพิพาทในการทำป่าไม้ระหว่างพ่อค้าไม้ซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษและบรรดาเจ้านายตามเมืองต่างๆ โดยรัฐบาลสยามไม่สามารถตัดสินคดีได้เนื่องจากสิทธิทางการศาลที่ปรากฏในสัญญาเบาว์ริง จนถึงทศวรรษที่ 2420 คดีความฟ้องร้องเรื่องการทำไม้เพิ่มขึ้นจำนวนมาก ประกอบกับมีโจรผู้ร้ายปล้นสะดมตามชายแดนทำให้คนในบังคับอังกฤษเสียประโยชน์ กงสุลอังกฤษได้เรียกร้องให้รัฐบาลสยามเข้าควบคุมการปกครองล้านนาอย่างเด็ดขาด แต่รัฐบาลสยามในขณะนั้นไม่สามารถปฏิบัติตามได้เนื่องจากไม่เคยมีอำนาจอย่างแท้จริงในล้านนามาก่อน

แต่หากปล่อยให้อาจเป็นช่องทางให้อังกฤษใช้เป็นข้ออ้างเพื่อยึดครองล้านนา ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเปลี่ยนหัวเมืองล้านนาซึ่งมีความสัมพันธ์แบบรัฐประเทศราชให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาเขต

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสิงคโปร์ พม่า และอินเดีย ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษในต้นรัชกาล ทำให้พระองค์ทรงเรียนรู้วิธีการปกครองของอังกฤษ และนำวิธีการเหล่านั้นมาปรับใช้ผสมกับวิธีการแบบรัฐจารีตโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสลายอำนาจท้องถิ่นของบรรดาเจ้านายและขุนนาง และดึงอำนาจการปกครองมาไว้ที่กรุงเทพฯ วิธีการของเจ้าอาณานิคมที่พระองค์ทรงนำมาปรับใช้ ได้แก่ การออกกฎหมาย การส่งข้าหลวงขึ้นไปกำกับราชการ เปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษี จัดทำแผนที่และสำมะโนประชากร พัฒนาการสื่อสาร และการคมนาคมแบบสมัยใหม่ ส่งเสริมการเรียนหนังสือไทยและควบคุมสถาบันสงฆ์

ในด้านการออกกฎหมายและการส่งข้าหลวงขึ้นไปกำกับราชการสยามใช้การที่เจ้าเมืองเชียงใหม่แพ้คดีความกับคนในบังคับต่างประเทศ จนต้องยืมเงินพระคลังข้างที่ชำระไปก่อนล่วงหน้า และการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นเงื่อนไขให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ต้องยอมรับในสนธิสัญญาเชียงใหม่ที่สยามได้ลงนามไว้กับอังกฤษใน พ.ศ. 2417 กฎหมายระยะแรกที่สยามประกาศใช้ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับความคิดต่อกับต่างประเทศ เช่น การชำระความศาลต่างประเทศ การส่งผู้ร้ายข้ามแดน ฯลฯ จากนั้นจึงมีการออกกฎหมายเพื่อควบคุมด้านการปกครองและเศรษฐกิจ เช่น พระราชบัญญัติเสนา 6 ตำแหน่ง พระธรรมนูญศาลหัวเมือง พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์ พระราชบัญญัติการเก็บอากรที่ดิน ฯลฯ ทั้งนี้ก็เพื่อสลายอำนาจของบรรดาเจ้านายและนำเงินภาษีมาวางรากฐานระบบข้าราชการสยาม

อย่างไรก็ตาม การประกาศใช้กฎหมายไม่เกิดผลในทางปฏิบัติหากสยามไม่ได้ส่งข้าหลวงขึ้นไปประจำเพื่อกำกับให้บรรดาเจ้านายปฏิบัติตามซึ่งตำแหน่งข้าหลวงที่สำคัญ 2 ตำแหน่งคือตำแหน่งข้าหลวงใหญ่และข้าหลวงตุลาการศาลต่างประเทศ การคัดเลือกตัวข้าหลวงที่ส่งขึ้นไปมักเป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้วางพระทัยซึ่งมีทั้งที่เป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่และเชื้อพระวงศ์ แต่การทำงานของข้าหลวงบางท่านได้สร้างปัญหา เช่น ทูจริตน้อยโก่ง วิวาทกันเอง บ่อยปลละเลเยยบรรดาเจ้านายให้ประพฤติดื้อหรือปฏิบัติกับเจ้านายอย่างเข้มงวดเกินไป ฯลฯ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางนโยบายให้ข้าหลวงทำงานร่วมกับเจ้านาย และเลือกใช้วิธีการเปลี่ยนตัวข้าหลวงคนใหม่ในกรณีที่มีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง

ในด้านการจัดทำแผนที่และสำมะโนประชากรเดิมที่รัฐจารีต เช่น สยาม และล้านนาไม่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่มีเส้นแบ่งอาณาเขตรวมทั้งประชากรที่ต้องสังกัดรัฐใดรัฐหนึ่งอย่างแน่ชัด แต่ความวุ่นวายซึ่งเกิดจากการที่พม่าทำสงครามกับอังกฤษครั้งที่ 3 โดยพม่าได้สูญเสียอำนาจในการปกครองชนกลุ่มน้อยตามรอยต่อระหว่างหัวเมืองต่างๆ ที่ติดกับเขตแดนเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งสยามเองได้สูญเสียการครอบครองบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสทำให้สยามต้องตกลงปักปันเขตแดนและจัดทำแผนที่แข่งขันกับชาติตะวันตกเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการประกาศอำนาจอธิปไตยและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้อย่างชอบธรรมรวมทั้งจัดทำบัญชีสำมะโนประชากรเพื่อเปลี่ยนให้คนทุกชาติพันธุ์ในขอบเขตของแผนที่กลายเป็นคนในบังคับสยาม

ในด้านการพัฒนาการสื่อสารและการคมนาคมสมัยใหม่ เนื่องจากล้านนาห่างไกลจากกรุงเทพฯ การสื่อสารคมนาคมทำได้ลำบาก รวมทั้งข้าหลวงที่ถูกส่งขึ้นไปกำกับราชการมักไม่ทันกับชั้นเชิงทางการทูตของชาติตะวันตก ในทศวรรษที่ 2430

สยามจึงพัฒนาโทรเลขเพื่อใช้ส่งข่าวสาร และขอพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้อย่างทันทั่วทั้ง ในขณะที่การสร้างทางรถไฟสายเหนือมีวัตถุประสงค์เพื่อกันมิให้อังกฤษตั้งผลประโยชน์จากล้านนาไปไว้ที่ตนเอง โดยระยะแรกชนชั้นนำสยามเห็นว่าการสร้างทางรถไฟสายใต้เป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนกว่ารถไฟสายเหนือ แต่หลังกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ทำให้สยามต้องส่งกำลังทหารขึ้นไปประจำการจำนวนมาก จนทำให้คลังมณฑลพายัพล้ม และเสี่ยงต่อการสูญเสียอำนาจในการปกครองชนชั้นนำสยามจึงให้ความสำคัญในการสร้างทางรถไฟสายเหนือโดยพิจารณาถึงความคุ้มค่าในการลงทุนว่าจะตัดผ่านเมืองใดระหว่างเมืองแพร่และเมืองลำปาง โดยท้ายที่สุดเลือกที่จะผ่านทั้ง 2 เมืองเพื่อความสะดวกในการจัดการปกครอง ตลอดจนรักษาความสงบภายใน

ในด้านการส่งเสริมการเผยแพร่งานศาสนาของมิชชันนารี เนื่องจากสยามเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์ที่เกิดจากกิจกรรมการเผยแพร่งานศาสนาของมิชชันนารีในกรุงเทพฯ จึงสนับสนุนให้มีการเผยแพร่งานศาสนาคริสต์ในล้านนา แม้ว่าสยามไม่ได้ให้งบประมาณในการสนับสนุน แต่ใช้วิธีประกาศพระบรมราชโองการให้นับถือศาสนาได้อย่างเสรีซึ่งเป็นการลดรอนอำนาจการควบคุมไพร่ของเจ้านาย ทั้งนี้มิชชันนารีใช้ยุทธศาสตร์สำคัญ 2 ประการในการเผยแพร่งานศาสนา คือ การศึกษาและการแพทย์แบบสมัยใหม่ วิธีการเหล่านี้ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในล้านนาหลายประการ โดยเฉพาะความเชื่อพื้นฐานของคนทั่วไปที่มีต่อโรคภัยไข้เจ็บและภูติผีปีศาจซึ่งมีส่วนเชื่อมโยงกับกลไกการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การจัดการศึกษาแบบใหม่ทำให้เกิดชนชั้นกลางขึ้นในสังคมและตอบสนองความต้องการของสยามในการกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

การส่งเสริมการเรียนหนังสือไทยมีจุดประสงค์เพื่อผลิตคนพื้นเมืองเข้าสู่ระบบราชการ โดยรัฐบาลสยามเชื่อว่าการจัดสอนภาษาไทยแทนที่ภาษาพื้นเมืองจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและลดความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างคนไทยและคนพื้นเมือง ทั้งนี้การเข้าควบคุมสถาบันสงฆ์ควบคู่ไปกับการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นเพราะสยามตระหนักดีว่าพระสงฆ์มีอิทธิพลในการปลูกฝังความคิดให้กับราษฎร ประกอบกับแผนการจัดการศึกษาตามหัวเมืองจำเป็นต้องใช้วัดและพระสงฆ์ รวมทั้งทัศนคติของส่วนกลางที่มองว่าการศาสนาตามหัวเมืองมีความหละหลวม ทำให้สยามต้องเข้าควบคุมสถาบันสงฆ์โดยใช้อำนาจของกฎหมายเพื่อให้สอดคล้องกับโครงสร้างการปกครองทางโลก แม้ว่าสยามพยายามส่งเสริมบทบาทของธรรมยุติกนิกายให้เข้าแทนที่บทบาทของพระสงฆ์พื้นเมืองแต่จากการที่พระพุทธศาสนาในหัวเมืองล้านนามีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและมีรากฐานมั่นคง ประกอบกับการที่พระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังคงยึดมั่นในระบบหัวมวดวัดและหัวมวดอุโบสถจึงทำให้ธรรมยุติกนิกายไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ในขณะที่วิธีการสร้างสายสัมพันธ์ทางเครือญาติโดยการถวายตัวของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีช่องทางสื่อสารเป็นการส่วนพระองค์กับเจ้าเมืองเชียงใหม่โดยใช้ความสัมพันธ์นี้ดึงเอาอำนาจการให้สัมปทานป่าไม้มาไว้ที่กรุงเทพฯ และมีส่วนทำให้ล้านนาเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองแบบรวมศูนย์ได้ราบรื่นยิ่งขึ้น [19]

จนถึงทศวรรษที่ 2460 ความพยายามของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงต้องการเปลี่ยนความสัมพันธ์จากรัฐประเทศราชมาเป็นส่วนหนึ่งในพระราชอาณาเขตโดยการปรับใช้วิธีการของเจ้าอาณานิคมผสมไปกับวิธีการแบบรัฐจารีตเริ่มปรากฏผล โดยสถานภาพทางสังคม

และเศรษฐกิจของเจ้านายและไพร่เริ่มมีความใกล้เคียงกันโดยมีฐานะเป็นประชากรส่วนหนึ่งของรัฐสยาม อำนาจของเจ้านายที่มีต่อไพร่เริ่มคลายความศักดิ์สิทธิ์ลงสังเกตได้จากไพร่เริ่มฟ้องร้องเจ้านายในกรณีที่ถูกรังแกและไม่ได้รับความเป็นธรรมโดยอาศัยระบบศาลของสยาม แต่การลดอำนาจของเจ้านายที่สยามได้กระทำมาตลอดระยะเวลา 40 ปี ส่งผลให้เกิดปฏิกริยาการต่อต้านในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีทั้งการรวมตัวกันจับอาวุธขึ้นสู้ การใช้ผีในการต่อต้านอำนาจของกรุงเทพฯ ความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างไทยเหนือและไทยใต้จนนำไปสู่การเรียกตนเองของคนพื้นเมืองว่าคนเมือง และกรณีครุบาทศรีวิชัยที่ไม่ยอมรับพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาที่เชื่อมโยงกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

การต่อต้านจากอำนาจท้องถิ่นปรากฏในรูปแบบของกบฏครั้งสำคัญ จำนวน 2 ครั้ง คือกบฏพระยาผาบสงครามใน พ.ศ. 2432 และกบฏเงี้ยวเมืองแพร่พ.ศ. 2445 กบฏทั้ง 2 ครั้งมีสาเหตุมาจากการที่สยามเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษีและควบคุมกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้น โดยทัศนะของชนชั้นนำสยามกบฏพระยาผาบสงครามมีความเกี่ยวข้องกับบรรดาเจ้านายชั้นสูงในเมืองเชียงใหม่แต่สยามไม่ให้ความสำคัญกับกบฏครั้งนี้มากนักสังเกตจากจำนวนทหารที่ประจำการในหัวเมืองล้านนา ในขณะที่กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ได้สร้างความเสียหายมากกว่าเนื่องจากมีข้าราชการสยามเสียชีวิตหลายท่าน โดยสยามต้องส่งกองทหารขึ้นไปประจำการและไม่สามารถจัดเก็บภาษีได้ แต่จากการที่สยามใช้วิธีปราบกบฏอย่างรุนแรงทำให้ในเวลาต่อมาไม่มีกลุ่มอำนาจท้องถิ่นจับอาวุธขึ้นต่อต้านในบริเวณศูนย์กลางสำคัญอีกต่อไป

นอกจากการต่อต้านการปกครองของสยามด้วยการจับอาวุธขึ้นสู้แล้วยังมีการใช้ผีและความเชื่อตามจารีตพื้นบ้านเป็นข้ออ้าง

ในการไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของข้าหลวง โดยผีถูกนำมาใช้เป็นพลังทางสังคมเพื่อขจัดอำนาจของสยามเนื่องจากคนเหล่านั้นหมดหวังที่จะต่อสู้ในแนวทางอื่นจึงหันไปพึ่งพาผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นวิธีที่ใช้ได้ผลกับคนกลุ่มใหญ่ซึ่งมีอำนาจเหนือกว่าใช้ขับไล่ผู้ที่ตนไม่ต้องการให้ออกไปจากสังคม แต่วิธีนี้ใช้ไม่ได้ผลเนื่องจากบรรดาเจ้านายรวมทั้งไพร่แม้ว่าจะมีจำนวนมากว่าแต่อำนาจทางการปกครองที่แท้จริงตกอยู่ในมือข้าหลวงสยามทำให้การใช้ผีไม่มีพลังมากพอที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ภายหลังกบฏเงี้ยวเมืองแพร่สยามเอาใจใส่กับความเชื่อเรื่องภูติผีของคนล้านนามากขึ้นทำให้การต่อต้านโดยการใช้ผีค่อยๆ ลดลง

จากการที่สยามส่งข้าราชการขึ้นมาปกครองโดยตรง โดยข้าราชการสยามส่วนใหญ่มักดูถูกคนล้านนาว่ามีความเจริญน้อยกว่าจนทำให้เกิดความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างคนสยามหรือไทยใต้กับคนพื้นเมืองหรือไทยเหนือจนเกิดการเรียกกลุ่มของตนเองว่า “คนเมือง” โดยใช้คำดังกล่าวเป็นตัวแทนของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาเพื่อสร้างสำนึกร่วมกันในการต่อต้านอำนาจจากกรุงเทพฯ แม้ว่าการรวมตัวกันนี้ไม่ได้สร้างปัญหาทางการปกครองให้กับรัฐสยามอย่างชัดเจนเหมือนการก่อกบฏแต่เป็นอุปสรรคในการรวมชาติทำให้กรุงเทพฯ ต้องทบทวนนโยบายในการจัดการปกครองใหม่กรณีครุบาทศรีวิชัยก็เช่นกัน โดยท่านเป็นตัวอย่างของความขัดแย้งระหว่างแนวคิดดั้งเดิมทางพุทธศาสนาของคนล้านนากับแนวคิดในการรวมศูนย์อำนาจเพื่อเสริมอุดมการณ์แบบรัฐชาติ ท่ามกลางวิกฤตทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดจากการขยายอำนาจการปกครองของสยามทำให้ราษฎรต้องปรับตัวเพื่อรับกับการเปลี่ยนแปลงโดยเจ้านายและขุนนางท้องถิ่นไม่สามารถปกป้องพวกเขาอีกต่อไป ทำให้คนล้านนาคิดความเชื่อดั้งเดิมเรื่องตนบุญหรือผู้วิเศษที่จะลงมาปกป้องพระพุทธรูปศาสนาและช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นทุกข์มาใช้เป็นพลังทาง

สังคมเพื่อพาตนเองหลีกเลี่ยงหนีไปสู่สังคมแบบอุดมคติ ผ่านการทำบุญร่วมกับครูบาศรีวิชัย แต่ในมุมมองของสยามที่ต้องการรวมศูนย์อำนาจทางการปกครอง กลับมองสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นการต่อต้านอำนาจรัฐ

นอกจากการต่อต้านอำนาจของสยามในรูปแบบต่างๆ แล้ว ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งในการจัดการปกครองคือความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของคนล้านนาซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เนื่องจากล้านนามีคนกลุ่มต่างๆ เข้ามาทำธุรกิจป่าไม้จำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในบังคับต่างประเทศ รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงที่อำนาจของสยามยังไม่ถึง โดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่สร้างปัญหาอย่างมากคือพม่าและเงี้ยวซึ่งเคยเดินทางไปมาและทำการค้าได้อย่างอิสระ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 รัฐเพื่อนบ้านของสยามเริ่มมีการเคลื่อนไหวขับไล่เจ้าอาณานิคมโดยโดยพม่าและเงี้ยวบางกลุ่มใช้ล้านนาเป็นฐานเคลื่อนไหวทางด้านการเมืองและหลบซ่อนจากการจับกุมของอังกฤษ อีกทั้งพยายามสร้างแนวร่วมจากกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่อาศัยอยู่ในล้านนาเข้าโจมตีสยามเพื่อยึดอาวุธและรวบรวมผู้คนต่อต้านอังกฤษ ปัญหาดังกล่าวมีผลต่อความมั่นคงภายในและเป็นปัญหาทางการเมืองระหว่างรัฐ ประกอบกับทศวรรษที่ 2460 รัฐบาลสยามได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองส่วนภูมิภาคโดยย้ายสังกัดสมุหเทศาภิบาลจากกระทรวงมหาดไทยไปขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ความขัดแย้งภายในและความไร้ประสิทธิภาพในการทำงานของข้าราชการสยามทำให้การรวมศูนย์อำนาจในการปกครองยังไม่ได้ผลอย่างแท้จริง ดังนั้นรัฐสยามต้องปรับเปลี่ยนนโยบายใหม่ในการปกครองโดยเปลี่ยนให้คนเหล่านั้นเกิดความจงรักภักดีและรู้สึกถึงความเป็นชาติไทยร่วมกันกับส่วนกลาง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีนโยบายสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นในชาติโดยใช้ลัทธิชาตินิยม ในการปลูกฝัง

ความเป็นชาตินิยมให้เกิดขึ้นกับราษฎรชนพลพ่ายแพ้ พระองค์ทรงใช้วิธีการทั้งทางตรงและทางอ้อม วิธีสร้างความรู้สึกชาตินิยมทางตรง ได้แก่ การออกกฎหมายบังคับใช้ ได้แก่ พระราชบัญญัติแปลงชาติ พระราชบัญญัติสัญชาติ พระราชบัญญัติขนานนามสกุล พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์และพระราชบัญญัติประถมศึกษา วิธีการทางอ้อม ได้แก่ การเผยแพร่งานเขียนและการสร้างสัญลักษณ์แทนตัวพระองค์ โดยเฉพาะการจัดตั้งกองเสือป่า การแจกพระบรมรูปและธง โดยกิจกรรมดังกล่าวได้รับการจัดตั้งขึ้นในทุกจังหวัดโดยใช้โรงเรียนและศาลาประชาบาลเป็นสถานที่ในการส่งผ่านความคิด ทั้งนี้การประดับพระบรมรูปและธงชาติตามสถานที่ราชการต่างๆ ก็เพื่อให้ราษฎรที่มาติดต่อราชการและนักเรียนที่เข้ารับการศึกษาเคยชินกับพระบรมฉายาลักษณ์ของกษัตริย์สยามและตระหนักถึงอำนาจสูงสุดในการปกครองว่ามีชื่ออยู่ที่เจ้านายพื้นเมืองอีกต่อไป

ทั้งนี้โรงเรียนสอนหนังสือไทยได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปลี่ยนคนล้านนาให้รู้สึกถึงความเป็นไทยมากขึ้น ประกอบกับการใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์และพระราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อบังคับให้เด็กทุกคนได้เข้าเรียนโดยใช้ภาษาไทยเป็นสื่อกลางในการเรียนการสอน หลักสูตร เนื้อหาวิชา และตำราเรียนได้รับการควบคุมโดยกระทรวงธรรมการซึ่งนอกจากจะสอนให้มีความรู้พื้นฐานแล้วยังปลูกฝังความคิดเกี่ยวกับรัฐประชาชาติ ความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ รวมทั้งเชื่อฟังต่ออำนาจรัฐสมัยใหม่ ที่สำคัญในตำราเรียนได้แสดงถึงความพยายามของรัฐบาลสยามในการลบภาพความเป็นลาวออกจากคนล้านนาโดยอธิบายว่าคนล้านนานั้นเป็นคนไทยเช่นเดียวกับคนสยาม

นอกจากนี้ สิ่งพิมพ์และหนังสือพิมพ์ที่ถูกส่งขึ้นมาจากกรุงเทพฯ อย่างต่อเนื่องได้กลายเป็นเครื่องมือสื่อสารให้คนต่างพื้นที่รับรู้ถึงการดำรงอยู่ของคนกลุ่มอื่นๆ ภายใต้จินตนาการถึงความเป็นชาติไทยร่วมกัน เมื่อหนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรก

ถูกผลิตขึ้นโดยคนพื้นเมืองแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของรัฐบาลสยามในการสอนหนังสือไทยและปลูกฝังความรู้สึกรักภักดีต่อกษัตริย์สยามรวมทั้งสร้างสำนึกของความเป็นชาติไทยร่วมกันกับกรุงเทพฯ แต่จากการที่คนล้านนามีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับพม่าและหัวเมืองเจียวมาเป็นเวลานาน ชนชั้นนำสยามจึงมีนโยบายสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับมณฑลพายัพให้มากขึ้น โดยการดูแลทุกข์สุขของราษฎรทั้งในด้านสุขภาพและการประกอบอาชีพ มีการจัดตั้งเกษตรมณฑลเพื่อส่งเสริมการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์รวมทั้งพัฒนาเส้นทางคมนาคมให้เชื่อมต่อระหว่างเมืองสำคัญๆ เพื่อขนส่งสินค้าได้อย่างสะดวก เมื่อรถไฟสายเหนือแล้วเสร็จส่งผลให้มูลค่าการค้าระหว่างมณฑลพายัพและกรุงเทพฯ มีเพิ่มมากขึ้น ราษฎรเริ่มเข้าสู่กระบวนการผลิตเพื่อการค้าเพื่อนำเงินมาจ่ายภาษีให้กับรัฐและซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน พ่อค้าชาวจีนเป็นกลุ่มคนสำคัญที่มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจโดยเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงเศรษฐกิจระหว่างกรุงเทพฯ และมณฑลพายัพ

ใน พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสมณฑลพายัพโดยมีพระราชประสงค์ทอดพระเนตรความเป็นไปด้วยพระองค์เอง เนื่องจากขณะนั้นชนชั้นนำสยามมีความเห็นขัดแย้งเรื่องการแต่งตั้งเจ้านายล้านนาขึ้นเป็นเจ้าเมือง ซึ่งเรื่องดังกล่าวเกี่ยวข้องกับงบประมาณที่รัฐบาลสยามต้องจ่ายเงินประจำตำแหน่งให้กับเจ้านายเหล่านั้นเป็นรายปี การเสด็จในครั้งนี้มีความสำคัญมากเพราะเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์สยามเสด็จประพาสมณฑลพายัพจึงมีการตระเตรียมพิธีการที่ยิ่งใหญ่และเกี่ยวข้องกับคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นเจ้านาย ราษฎร และชาวต่างชาติอื่นๆ ที่อาศัยอยู่พิธีรับเสด็จและหมายกำหนดการต่างๆ ถูกนำมาใช้ผสมกันทั้งพิธีตามจารีตของล้านนาและพิธีการแบบสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์

ทรงเป็นพระประมุขของราษฎรในมณฑลพายัพซึ่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามโดยสมบูรณ์

ภายหลังจากการเสด็จประพาสฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดเว้นการแต่งตั้งเจ้าเมืองลำปางและทรงใช้นโยบายอุปถัมภ์บรรดาเจ้านายให้เสมอกันกับที่ทรงอุปถัมภ์ราชสกุลวงศ์อื่นๆ ของสยาม ทั้งนี้นโยบายของสยามที่ใช้อุปถัมภ์บรรดาเจ้านายที่กระทำต่อเนื่องมาโดยตลอดได้แก่ การส่งเสริมให้การศึกษากับบรรดาบุตรหลานของเจ้านาย พระราชทานเงินเดือนให้กับเจ้าเมืองและเชื้อพระวงศ์ระดับสูงที่รับตำแหน่งทางราชการให้สิทธิในการทำไม้เป็นพิเศษกว่ารายอื่นๆ รวมทั้งพยายามสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวให้บรรดาเจ้านายรู้สึกว่าคุณเองมีความสำคัญต่อราชวงศ์จักรี

จนถึงต้นทศวรรษที่ 2480 รัฐบาลมีนโยบายไม่แต่งตั้งตำแหน่งเจ้าเมืองอีกต่อไปโดยต้องการให้มณฑลพายัพมีการปกครองเหมือนมณฑลอื่นๆ ในพระราชอาณาเขต [20] ในขณะที่เจ้านายซึ่งรับราชการสยามและมีความดีความชอบรัฐบาลได้ตั้งเงินตอบแทนเพื่อเป็นการเอาใจเจ้านายเหล่านั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 และได้มีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ กรุงเทพฯ เกรงว่ามณฑลพายัพอาจแยกตัวเป็นอิสระทำให้รัฐบาลใหม่ยังคงใช้นโยบายเดิมในการอุปถัมภ์เจ้านายโดยแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นกรมการพิเศษและมีเบี้ยเลี้ยงเป็นรายเดือน จนกระทั่งเจ้าเมืองลำพูนซึ่งเป็นเจ้าเมืององค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัยบุตรหลานของบรรดาเจ้านายเหล่านั้นไม่ได้รับสิทธิพิเศษอีกต่อไปโดยมีฐานะเป็นราษฎรส่วนหนึ่งของประเทศไทยในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- [1] ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่างๆ. (2539). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- [2] อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ เจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี. (ม.ป.ป.). ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- [3] พรพรรณ จงวัฒนา. (2517). กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ เป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ. 2401 - 2445. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [4] วัลลภา เครือเทียนทอง. (2519). การปฏิรูปการปกครองลานนาไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [5] สรัสวดี ประยูรเสถียร. (2523). การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ. 2436 - 2476. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- [6] สมเกียรติ วันทะนะ. (2533, มิถุนายน). รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม 2435 - 2475. วารสาร สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 17(1): 23 - 44.
- [7] Greene, Stephen. (1970). "King Wachirawut's Policy of Nationalism", In *Memoriam Phya Anuman Rajadhon*. Bangkok: The Siam Society.
- [8] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2538). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [9] หจข. ร.6 ก.1/23 พวกเจ้าเมืองกุญแจล้อมคนในมณฑลพายัพ (11 กุมภาพันธ์ - มีนาคม พ.ศ. 2456).
- [10] หจข. ร.6 ก.1/27 รายงานสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกสดิศจรจวราชการมณฑลตะวันออก และมณฑลพายัพ (15 ตุลาคม พ.ศ. 2458 - 24 เมษายน พ.ศ. 2461).
- [11] หจข. ศ.43/14 พระยาไพศาลไปตรจวราชการมณฑลพายัพ (6 พฤษภาคม - 28 สิงหาคม พ.ศ. 2456).
- [12] หจข. ร.7 ม.30/2 รัฐประศาสน์นโยบายเรื่องจะคิดให้ลาวในมณฑลพายัพกลับเป็นไทย (20 มีนาคม พ.ศ. 2468).
- [13] หจข. ร.7 รล.2/6 เรื่องตั้งเจ้าประเทศราชมณฑลพายัพ (20 มีนาคม พ.ศ. 2468 - 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469).
- [14] สมศักดิ์ ลือราช. (2529). ความสำคัญของเมืองแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- [15] เสถียร ลายลักษณ์; และคณะ. (2478). *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18*. พระนคร: เติลิมส์.

- [16] ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. (2508). เมื่อพระธรรมยุติกนิกายมาจัดตั้งระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ มหานิกายในมณฑลพายัพ ใน *วรัทศน์อนุสรณ์*. งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าวรทัศน์ ณ ลำพูน 2508.
- [17] ชเนศวร เจริญเมือง. (2544). *คนเมือง*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [18] นงเยาว์ กาญจนจारी. (2539). *ดรรชนีศรี*. เชียงใหม่: สุริวงศบุ๊คเซนเตอร์.
- [19] หจช. ร.5 ม.16.3/5 คิดจะเก็บเงินค่าต่อไม้แขวงเชียงใหม่พระเจ้าเชียงใหม่มีหนังสือกราบทูล ยังไม่ยอมตกลงในเรื่องนี้ (19 ธันวาคม พ.ศ. 2439 - 9 เมษายน พ.ศ. 2440)
- [20] หจช. สร.0201.32/6 เจ้าราชบุตรกับพวกขอให้แต่งตั้งเจ้าราชวงศ์สิทธิสาร ณ น่าน เป็นเจ้าผู้ครองนคร (พ.ศ. 2475 - 2476)